

ARHEOLOGES EMĪLIJAS BRĪVKALNES 100 GADU ATCERES PASĀKUMS

1. augustā apritēja 100 gadu, kopš dzimusi arheoloģe Emīlija Brīvkalne. LU Latvijas vēstures institūta arheologi, atzīmējot šo gadskārtu, sakopa E. Brīvkalnes atdusas vietu Jaunciema kapos Rīgā – tika uzstādīts akmeņkaļa Jāņa Matuzāles veidots kapakmens, bet 10. augustā Jaunciema kapos notika atceres brīdis, kas turpinājās institūtā, virtuālā veidā aplūkojot fotoattēlus un dokumentus no E. Brīvkalnes personiskā arhīva, kura viena daļa glabājas LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē, otra – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā. Tādējādi šis nebija tradicionālais sarīkojums ar zinātniskiem lasījumiem, bet gan pasākums, kurā arheologi, kas kopā ar viņu strādājuši, dalījās atmiņās, dodot iespēju jaunākajai arheologu paaudzei gūt priekšstatu par zinātnieces personību, viņas paveiktā darba nozīmību.

Emīlijas Brīvkalnes dzimšana reģistrēta Dobeles apriņķa Jaunsvirlaukas pagasta Salgales draudzes dzimšanas reģistrā (1909. g. 86. ieraksts). Tēvs Pēteris bija zemkopis, ģimene dzīvoja Dobeles apriņķa Jaunsvirlaukas pagasta Deņģeru mājās. Viņas dzimtas uzvārds bija Freiberga, bet 30. gadu beigās, sekojot patriotiskajam aicinājumam, E. Brīvkalne lūdza uzvārda latviskošanu, kas arī ar 1940. gada 2. aprīļa Iekšlietu ministrijas lēmumu viņai tiek atļauts.

Skolas gaitas E. Brīvkalnei sākas Jaunsvirlaukas I pakāpes pamatskolā (1920–1924) un turpinās Staļģenes sešgadīgajā pamatskolā (1924–1926), 1930. gadā viņa ar teicamām sekmēm beidz Jelgavas valsts sieviešu ģimnāziju. Tālāk seko mācības Latvijas Universitātes Vēstures fakultātē (1930–1941). Līdztekus studijām E. Brīvkalne uzsāk darba gaitas. 1934. gadā neilgu laiku strādā Latvijas vēstures muzejā, bet kopš 1935. gada ik vasaru piedalās pilskalnu izrakumos (Klaņģukalnā, Talsos, Mežotnē). No 1936. līdz 1939. gadam un 1941. gadā viņa strādā Pieminekļu valdē par fotogrāfi, bet no 1941. gada novembra līdz 1943. gadam – par sekretāri.

1942. gadā E. Brīvkalne veikusi apzināšanu Zemgalē Codes, Svitenes, Vecsaules, Jelgavas, Bauskas, Zālītes, Mežotnes pagastā, kā arī savā dzimtajā Jaunsvirlaukas pagastā, kurā apzinātas 29 senatnes pieminekļu un senlietu atradumu vietas.

1944. gadā E. Brīvkalne aizstāvēja maģistra darbu “Mežotnes pilskalna depoziāts”. Pētījumā aplūkots 1939. gada Mežotnes pilskalna izrakumos zem nodegušajiem zemaļņu pils koka nocietinājumiem uzietais sievietes rotu depoziāts. Darbā izsekots depoziāta atrasto rotu formu attīstībai, hronoloģijai un izplatībai Baltijas reģionā. Lai gan tas rakstīts vairāk nekā pirms pusgadsimta, tā zinātniskā nozīme nav zudusi. Darbs glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā.

1945. gadā E. Brīvkalne sāk strādāt Centrālajā valsts vēstures muzejā – Arheoloģijas nodaļā par vecāko zinātnisko līdzstrādnieci, bet 1946. gada decembrī tiek iecelta par Senatnes pieminekļu aizsardzības nodaļas vadītāju. 1947. gada vidū sakarā ar muzeja darbības pārkārtošanu viņu

pārceļ atpakaļ uz Arheoloģijas nodaļu, bet drīz vien E. Brīvkalne kļūst par zinātnisko līdzstrādnieci Zinātņu akadēmijas Vēstures un materiālās kultūras institūtā.

Pētnieces zinātnisko interešu lokā bija zemgaļu kultūra un Latvijas pilskalni. Kopā ar Ādolfu Stubavu 1950. gadā sastādīta Latvijas pilskalnu karte, bet 1951. un 1952. gadā instrumentāli uzņēmās Dobeles pilskalns un senpilsēta. E. Brīvkalne vadījusi Kuldīgas pilskalna, priekšpils un plašās apmetnes robežu noteikšanu dabā. Viņa veikusi izrakumus nozīmīgākajās seno zemgaļu pilīs. 1949. gadā veikti pārbaudes izrakumi Mežotnes senpilsētā un noteikta tās platība. 1951. gadā aizsākas izrakumi Tērvetes senvietu kompleksā, kur desmit vasaras, rūpīgi norokot slāni pēc slāņa, pētniece centusies izprast varenākās zemgaļu pils – Tērvetes pilskalna nocietinājumus, apbūvi. Izrakumu gaitā viņa atsegusi unikālus priekšmetus – uz māla plāksnes iegravētu stabulētāja attēlu, krāšņu jostu depozi un vairākus tūkstošus bronzas rotu, darba un amatniecības rīkus, ieročus. Tērvetes izrakumi fiksēti vairāk nekā 1000 laukumumu, profilu un atsegto objektu plānu zīmējumos. Līdztekus izrakumu darbam zinātniece cīnījies un panākusi, ka Tērvetes arheoloģisko senvietu kompleksā netika veikti iecerētie celtniecības darbi.

Paralēli arheoloģisko izrakumu darbam E. Brīvkalne vāca materiālus un plānoja arī disertāciju, konsultējās ar Hariju Mooru par disertācijas tēmu, kas bija saistīta ar zemgaļu pilskalniem un pilskalnu apmetnēm. E. Brīvkalnes 16 publikācijas veltītas Mežotnes un Tērvetes pilskalna arheoloģiskajam materiālam.

E. Brīvkalne bijusi arī Latvijas Dabas un vēstures biedrības biedre.

Liktenīgs pagrieziens 1963. gadā arheoloģes dzīvē neļāva iesāktos pētījumus turpināt. Pēc nelaimīga kritiena un smaga insulta iemīļotais darbs bija jāpārtrauc. Zinātniece pati savās piezīmēs rakstījusi – “sākas manas dzīves epilogs”.

Nepietiekamā rehabilitācija un sliktie dzīves apstākļi nesekmēja pilnīgu atveseļošanos. Kā invalīdei dzīve pagāja lielākoties istabas sienās, kur “istabas dvēsele” bija radio. Ar nepacietību tika gaidīts pavasaris un vasara, kad bija iespējams rušināties pa dārzu, aprūpējot dažas puķu un dārzeņu dobes.

Mūža nogali E. Brīvkalne pavadīja Gaiļezera pansionātā, mirusi 1984. gada 26. janvārī.

Zinātnieka ieguldījumu raksturo viņa paveiktie un publicētie darbi, bet cilvēciskās īpašības gadu gaitā izplēn. Šodien mūsu vidū ir pavisam maz arheologu, kas kopā ar viņu strādājuši. Tajos gados viņi bija “jaunie”, kas sāka savas arheologa gaitas. Atceres pasākumā atmiņās dalījās akadēmiķis Ēvalds Mugarēvičs, Anna Zariņa, Ieva Cimermane, Stefānija Urtāne, Zigrīda Apala.

Akadēmiķis Ēvalds Mugarēvičs raksturoja Emīliju Brīvkalni kā kolorītu personību, kas ienākusi arheoloģijā ar pirmskara periodā iegūtām pamatīgām profesionālām zināšanām, labām arheoloģisko izrakumu metodikas zināšanām, ko apguvusi profesora F. Baloža semināros, izrakumos pie pirmskara redzamākajiem arheologiem V. Ģintera, A. Karnupa.

Arheoloģe A. Zariņa atcerējās, ka E. Brīvkalne allaž bijusi labestīga, smaidīga, laipna, arī pret jaunajiem labvēlīga, bet tai pašā laikā nereti ne-

piekāpīga, nebaidījusies izteikt savas domas un stingri aizstāvējusi savu viedokli. Raksturā E. Brīvkalne bijusi noslēgta, savrupa. A. Zariņa norādīja, ka zemgaļu problēmu nevar risināt bez Rietumu kontaktu izpēti, bet likumsakarīgi, ka padomju laikos akcents tika likts uz kontaktiem ar senajām slāvu zemēm, bez tam arī plānotā Pļaviņu hidroelektrostacijas celtniecība novirzīja visus Latvijas arheologu spēkus Daugavas krastu izpētei. Tādējādi zemgaļu izpēte tika atstāta novārtā.

A. Zariņa nereti apciemojusi E. Brīvkalni, stāstījusi par arheologu veikumu, nesusi grāmatas. E. Brīvkalnei iemīļotākā lasāmviela bijusi vēsturiskās grāmatas, Dž. Darela grāmatas par dzīvniekiem viņa atdevusi atpakaļ nelasītas.

Ar smeldzi tika atzīmēti arī nepiedienīgie dzīves apstākļi un dzīvokļa kaimiņu visai nedraudzīgā attieksme, kas nevarēja veicināt E. Brīvkalnes atlabšanu. Pēc kara E. Brīvkalne dzīvoja Pārdaugavā, Dīķa ielā, komunālā dzīvokļa vienā nelielā istabā. Māja bija avārijas stāvoklī – un tādējādi apstākļi bija gaužām nepiemēroti dzīvošanai un zinātniskajam darbam. Tā kā E. Brīvkalnei ģimenes nebija, dažkārt nācās gulēt nekurinātā istabā.

E. Brīvkalnes paveiktajam seno zemgaļu izpētē ir paliekoša vērtība Latvijas senākās vēstures historiogrāfijā. Detalizētais rakstīto ziņu un arheoloģisko liecību izklāsts par Mežotni, pilskalna apbūves un nocietinājumu rekonstrukcija, Tērvetes pilskalna vēsturiskā nozīme – tie vēl arvien ir nozīmīgākie un pamatīgākie pētījumi par senajiem zemgaļiem. Pētījums par Tērvetes pilskalna amatniecības darinājumiem (metāla, koka un kaula apstrādāšanai izmantotajiem darbarīkiem), atrasto saktu klasifikācija un hronoloģija arheoģiem joprojām ļoti noder.

E. Brīvkalnes vārds nesaraucjami simboliski saistīts ar “Tērvetes stabulētāju”. Tērvetes izrakumos uz māla apmetuma gabala atklātais visam Baltijas reģionam unikālais zīmējums ar stabulētāju rotā gan arheoloģijas nodaļai viņas dāvināto grāmatu vākus, gan nu ir iegravēts arī viņas kapakmenī.

Nobeigumā gribu teikt lielu paldies par atsaucību vēsturniekam Oļģertam Aunam, kurš veicis svētīgu darbu – savulaik apzinājis un atzīmējis kapu shēmās Latvijas ievērojamus cilvēkus un kurš sniedza tuvāku informāciju par E. Brīvkalnes kapa atrašanās vietu. Arheologi ir pateicīgi arī akmeņkalim Jānim Matuzālem, kurš ne tikai īsā laikā darināja piemiņas akmeni, bet arī organizēja tā uzstādīšanu kapsētā.

Antonija Vilcāne